

Daria DIMIU

Simplitate condensată

Faima și prestigiul regizorului inovator și vizionar Peter Brook nu pot fi condensate în numeroasele premii decernate, în variile onoruri conferite, nu reies suficient din titlurile spectacolelor montate cu actori și la teatre de seamă, din enumerarea teoriilor sau cărților sale.

Teatrul lui Brook este un șir neîntrerupt de cercetări, un demers stratificat către esențe. În pofida registrelor abordate aparent diferit, a multitudinii spectacolelor montate, trăsătura comună a tuturor este căutarea, înaintarea – uneori anevoioasă – către miezul conceptual al teatrului, către lămurirea ultimă a misterului conform căruia, de milenii, oameni de apartenențe și fakturi atât de diferite suntem stăpâniți de magia artei de a reprezenta ceva străin nouă.

A fost considerat, în anii '50 ai secolului XX, regizorul inovator în domeniul teatrului shakespearian. Spectacolele sale (cu precădere *Regele Lear*, cu Paul Scofield în rolul titular, după care s-a făcut și un film) l-au propulsat în elita regiei mondiale. Dar ar fi o greșeală ca Peter Brook să fie considerat și venerat doar ca profesionist al scenei; el este și un teoretician deosebit, iar spectacolele lui, evoluția ideatică sesizabilă de la unul la altul o dovedesc cu prisosință, chiar atunci când gândurile lui Brook nu sunt imortalizate în scris. Altminteri ar fi aproape inexplicabil. Faima unui practician (din orice domeniu) apune curând dacă se bazează numai pe geniul de moment sau pe circumstanțe prielnice. Dimpotrivă, când e dublată de rațiune și pasiune – atât de contopite, încât e neclar care e în slujba celeilalte! – se poate ajunge la paradoxul de a urmări cum timp de 55 de minute, un singur om vorbește, cu economie maximă de gesturi și ton conținut; iar când e limpede că spectacolul s-a terminat, îți spui că ai mai fi rămas în sală.

Marele Inchizitor a ajuns și în România, cu ocazia Festivalului Internațional Shakespeare – care, în 2008, a avut tema „Mari regizori, mari spectacole, mari teatre ale Europei și ale lumii” –, jucându-se la Craiova în Săptămâna luminată (chiar de Izvorul Tămăduirii) și la București în 5, 6 și 7 mai.

Marele Inchizitor este, în fapt, dramatizarea capitolului (astfel intitulat) din romanul *Frații Karamazov* de Dostoievski. Programul manifestării menționa, alături de titlul spectacolului, că este vorba despre o reprezentație în afara repertoriului shakespearian. Având însă în vedere adâncă admirație a scriitorului rus pentru Marele Will și frecvențele referiri din romanul în cauză la Bard, nu putea fi imaginată ocazie mai fastă decât întâlnirea celor doi titani ai literaturii universale sub ilustra baghetă a lui Brook!

În Spania secolului al XVI-lea, mii de oameni erau arși pe rug – *autodafe* –, sub acuzația de abatere de la justa credință. Într-o asemenea ocazie, un bărbat tăcut care străbătea mulțimea a fost recunoscut de către oameni ca fiind Mântuitorul, aflat fie la a doua venire pe pământ – cea prevestită ca izbăvire finală –, fie într-o simplă vizită (cum sugerează Dostoievski).

Spectacolul a fost foarte clar, pur, simplificat până la esență, și pentru asta – debarasat de tot ce nu era imperios necesar: spațiul era gol ca să nu umple/împovăreze prin detalii jocul actorilor sau percepția publicului. Decorul consta în doar două taburete

simple din lemn nevopsit, nestilizat, așezate în diagonală pe un practicabil dreptunghiular scund, acoperit cu pânză cenușie. Costumele – niște robe gri antracit de o sobrietate maximă –, iar o cruce argintie (scoasă la un moment dat de Inchizitor dintr-un buzunar al pantalonilor) constituie singurul element de recuzită.

Toată această simplificare a fost operată pentru a pune în valoare doar cuvântul. Care, la rândul lui, era rostit/emis pur, cântărit, migălit ca, în combinație cu mimica personajului principal/titular, să transmită spectatorului ideea și mesajul neîntinate. Rațional vorbind, scopul spectacolului a fost catharsisul. Interesant și important însă a fost că și-a propus și a și reușit să-l atingă fără un *mimesis* aparent.

Cu pași egali și calmi, un tânăr – Alexandru Calangiu (student, în prag de licență, al secției de actorie de la Universitatea din Craiova) – vine și se așază cu spatele la public. Biologic, pare de vârsta lui Aloșa din romanul lui Dostoievski; prin concentrare, alură și rezervă se apropie de reprezentările creștine acceptate ale lui Iisus. În rolul său mut și imobil, el susține și contribuie la creșterea tensiunii dramatice. Poziția denotă stăpânire fizică, silueta degajă liniște, spatele – concentrarea celui care ascultă și, în același timp, relaxarea celui ce trupește și sufletește se știe imposibil de încorsetat în temnița pe care muritorii, în mărginirea lor, i-au hărăzit-o, tălpile goale lipite de podea reflectă umilința.

Apare apoi un actor matur (Bruce Myers), care începe să ne povestească din buza scenei cum Iisus, înduplecat de repetatele chemări ale oamenilor să coboare pe pământ, a dat lumina ochilor unui orb din naștere, și a înviat o fetiță, înduișat fiind de durerea și credința părintelui ei, apoi a fost încarcerat la un semn al Marelui Inchizitor.

Spectacolul începe ca o povestire – pentru audiență? (caz în care Myers ar apărea – coroborat cu faptul că literalmente intră/sosește în scenă – ca un vechi rapsod, ce împărtășește publicului și astfel perpetuează o istorie seculară (a se reține, în acest sens, că titlul la premiera din Franța era *La Légende du Grand Inquisiteur!*) sau destinată exclusiv tânărului din fața sa, situație în care aceluiași Myers îi poate fi dat rol de dascăl) – și se transformă în judecată, naratorul în judecător și potențial călău. Totul stă în cuvânt, în energia ce-l emană.

Cardinalul Mare Inchizitor are „a wizzard face”; Bruce Myers ne relatează că Inchizitorul nonagenar purtase în episodul Învierii haine de călugăr (aceleași din spectacol), nu roba fastuoasă folosită la arderile pe rug.

Transformarea naratorului în personaj se petrece lin, prin simpla pășire a actorului din spațiul scenei pe spațiul restrâns al practicabilului și, respectiv, prin mutarea privirii de pe public asupra tânărului. Banala încheiere cu arici a hainei lungi preface pardesiul „civil” în rasă de călugăr, mută accentul de neutralitate al cenușiului pe sobrietatea clericală și pe caracterul apăsător, propriu unei instanțe de judecată. Vocea însă capătă valențe noi, se însufletește, se îmbogățește, parcurgând spectrul vast de la banala luare de contact („Ești Tu? Ești chiar Tu?”) până la cele mai fine modulații ale retoricii.

Rechizitoriul făcut de cardinal nu are ca obiect aflarea adevăratei identități a deținutului. Întrebarea „Ești Tu? Ești chiar Tu?” are simplu rol introductiv, doar marchează trecerea lui Myers din ipostaza de povestitor în cea de interpret al personajului titular. De aceea, tonul și este al unei curiozități conținute, ușor apropiate de nemulțumire.

Întrebarea „De ce ai venit să ne tulburi?” apare de două ori în monologul Marelui Inchizitor, ceea ce din punct de vedere teatral e dozajul perfect: recurența excesivă riscă să devină plictisitoare sau chiar să frizeze comicul. Dar frecvența cu care verbul revine în afirmațiile următoare conține reala învinuire adusă lui Iisus

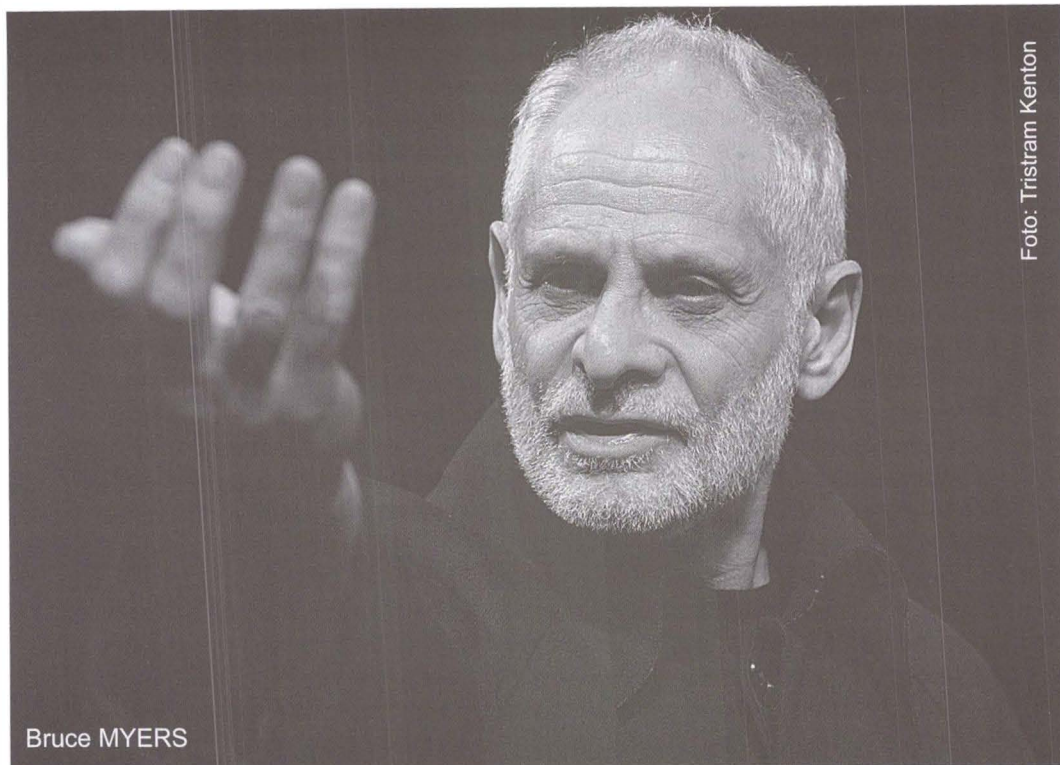

Foto: Tristram Kenton

Bruce MYERS

– de a deranja un *statu quo* cu atâta trudă instituit și întărit în decursul veacurilor. Ivindu-se „*înainte de termenul prezis*” sub chipul avut în cei trei ani de viață publică și sub care este glorificat de oameni, El redeșteaptă în sufletele celor mulți speranța (chiar certitudinea!) într-o ordine superioară, într-un Bine etern. Pentru momentul istoric imaginat de scriitorul rus și atribuit intelectualului răzvrătit Ivan, totul s-ar fi rezumat la partea financiară, deși în spectacol aspectul material nu este explicit menționat, nici prin referire la indulgențe – valabile *atunci* ca mijlocire pe lângă Pronie –, nici prin vreo aluzie la puterea financiară actuală.

Bătrânul nu conduce o anchetă propriu-zisă, scopul lungii lui tirade nu este să smulgă mărturisiri, ci mai degrabă să își autojustifice poziția. Amplul său discurs se înlănțuie/structurează silogistic, pornind de la premisa că iubirea de oameni propovăduită a fost eronat aplicată de Hristos, că în locul pâinii cerești era de preferat „*pâinea cea de toate zilele*” în accepțiunea ei cea mai concretă, că nu libertatea le este de trebuință muritorilor, ci autoritatea: „*oamenii vor înțelege că pacea și libertatea nu pot dura o veșnicie [...] Omului nu-i place să venerateze în singurătate. Se vor bate și se vor tăia pentru dreptul de a venera toți, uniți, în comunitate*” și „*omul nu vrea doar să trăiască, ci să aibă pentru ce trăi*”. Prin întreaga sa pledoarie, Inchizitorul are rol de „avocat al diavolului”, iar sintagma nu va fi fost nicicând mai just folosită!

Tirada conține referiri explicite la momentul și locul biblic al ispitirii, pentru spectator nu există îndoială asupra identității și esenței tânărului nemișcat și tăcut. Totuși, din gura Cardinalului nu ies numele biblice, nici al condamnatului, nici al celui ce l-a ispitit. De asemenea, nici apartenența la instituția Bisericii nu e pomenită.

De aceea, când Inchizitorul spune „*de 15 veacuri, noi a trebuit să îndreptăm greșeala Ta*“, pronumele personal la plural poate fi *in extremis* interpretat – aici și în tot discursul Cardinalului – ca desemnând întreaga comunitate umană.

Principala vină a lui Iisus, cea pentru care, în spectacol, este condamnat la a fi (și El!?) ars a doua zi pe rug, greșeala Lui care a trebuit neapărat corijată este de a fi dăruit oamenilor, prin refuzul ispitirilor din pustie, liberul arbitru. Modelul instituit de Iisus prin forța exemplului nemijlocit și, respectiv, propagarea lui timp de secole contravine intereselor majore ale diriguitorilor lumesci. Iar pentru un stăpânitor (fie ecleziastic – cum o indică rangul acuzatorului în cauză –, fie lumesc), exact libertatea de a alege conform propriei judecăți trebuie în primul rând eradicată, pentru că se interpune dorințelor, ambițiilor etc.

„*Judecă Tu cine e înțelept: Tu sau cel care a pus întrebările?*“ Pe parcursul spectacolului, diferența între referiri devine sesizabilă, apăsătoare chiar. Fără a fi indicat anume, celui rău i se spune cu un ton molcom, aproape reverențios, întâi *Wise Spirit* (Duhul Înțelept), apoi *Mighty Spirit* (Duhul Puternic). Acuzația esențială este că, prin respingerea ofertelor făcute în pustiu, Fiul Omului și Fiul Domnului a oferit semenilor săi umani posibilitatea liberului arbitru.

În fond, ca Dumnezeu Adevărat și Om Adevărat, El nu a adus în sfera umană alegerea ca principiu în sine, căci, din punct de vedere religios, acesta pătrunsese în lume prin Adam și Eva, ci responsabilitatea actului de a alege.

În final, sărutul depus de Iisus pe buzele veștede ale Cardinalului îi arde bătrânului inima, dar nu îi strămută cugetul. Ultima replică a Inchizitorului lasă loc ambiguității: îi permite prizonierului să plece, impunându-l să nu mai vină vreodată, dar conține și afirmația că „*așa rămâne*“. Gestul lui Iisus (interpretabil ca sărutul păcii sau ca descins direct din porunca biblică „*iubește-ți aproapele ca pe tine însuși*“ pentru creștini) poate comporta și o altă semnificație: apărător declarat al credinței, dar obsedat de puterea pământească, Inchizitorul eșuează în a-L recunoaște, însă e totuși iertat.

Ambiguitatea persistă pe toată durata spectacolului. Însă ea își are originea în scriitură. Ambiguu este, în fond, și că legenda Marelui Inchizitor este un „poem“ conceput de Ivan Karamazov, personajul care sfârșește nebun... Când, chiar la începutul poveștii despre întrevederea cardinalului cu divinul deținut, profund credinciosul Alioșa își întrerupe siderat fratele prin vorbele „E numai o fantezie, un simplu *quiproquo*“, Ivan, râzând – din motiv la rândul lui ambiguu – îi semnalează că vârsta Inchizitorului poate implica senilitate sau vedere slabă.

Într-un *dialog neîntrerupt al teatrului*, „Marele Inchizitor“ marchează reînnoirea la cea mai concisă și totodată cea mai cuprinzătoare definiție a teatrului, conform căreia există spectacol dacă există cel puțin un actor și un privitor.

Spre finalul povestirii din roman, personajul îi spune ostaticului „*Și eu mă pregăteam să ajung în rândul aleșilor Tăi, în rândul celor căliți și puternici cu dorința «de a împlini numărul». M-am dezmeticit însă și n-am mai vrut să slujesc asemenea nebunie*“. Din varianta scenică, asemenea mărturisire lipsește, decriptarea rămânând la latitudinea spectatorului; ca și povara de a alege...

Théâtre Bouffes du Nord (Paris) – Marele Inchizitor după capitolul omonim din *Frații Karamazov* de F. Dostoievski. Adaptare de Marie-Hélène Estienne. Regia: Peter Brook. Lumini: Philippe Vialatte. Cu: Bruce Myers (*Inchizitorul*) și Alexandru Calangiu (*Iisus* în reprezentațiile din România). Data reprezentației: 2 mai 2008.